

ҚИЗИЛТЕПА ХУДУДИДА САҚЛАНИБ ҚОЛГАН “КАМПИР ДЕВОЛ” ҲАҚИДА

М.Ҳожиев

Қизилтепа туман Ўлкашунослик музейи директори

А.Нурмухаммадиев

Қизилтепа туман Ўлкашунослик музейи экспонат сақловчиси

М.Ҳошимова

Навоий вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи илмий ходими

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада юртимизнинг тарихий шаҳарларида олиб борилган археологик қазимиш ишлари, тарихий экспедициялар, археологик ёдгорликлар, Бухоро тарихи ҳақидаги асл маълумотларнинг қай ҳолатда аниқланиши ва шу қабилар ўрганилиб, мақоламизда тегишлича ёритиб берилди.

Калит сўзлар: археологик ёдгорликлар, Бухоро тарихи, Кампирак девор, меъморий қурилиш усуллари, аجدодларнинг қаҳрамонона тарихи.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются археологические раскопки, проведенные в исторических городах нашей страны, исторические экспедиции, археологические памятники, состояние первоначальных сведений об истории Бухары, что и освещается в нашей статье.

Ключевые слова: археологические памятники, история Бухары, Кампиракская стена, приемы архитектурного строительства, героическая история предков.

КИРИШ

Навоий вилояти таркибида бўлган туманимиз худуди ўтмишда маълум ва машҳур, улкан Суғд тарихий маданий минтақасининг муҳим, ажралмас қисми ҳисобланиб, Бухоро суғди таркибида фаолият кўрсатган. Туманнинг географик жойлашуви, ундаги аҳолининг ҳаёт тарзи, ижтимоий-иқтисодий тараққиёти жараёнида жуда кўплаб археологик ёдгорликлар барпо этилган бўлиб, уларнинг бир қисми бизгача етиб келган. Ана шунинг учун ҳам бу ёдгорликларни ўрганиш, тадқиқ этиш қариб юз йиллардан буён археологик олимлар эътиборида.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДЛАР

Дастлабки 1934 йилда Санкт-Петербургдаги Давлат Эрмитажи музейи ва Ўзбекистон тарихи ёдгорликларни ўрганиш қўмитаси ҳамкорлигидаги

экспедиция машхур шарқшунос олим А.Ю.Якубовский рахбарлигида ўтказилган. Академик Яҳё Ғуломов, Шишкин, Турди Мурғиёсов, О.В.Обельченко Канпирак деворни ўргандилар.

1959-1963 йилларда Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Археология институти илмий ходими Халилулла Муҳаммедов Канпирак деворининг барча қисмини туяда айланиб чиққан.

Бухоро тарихи ҳақидаги асл ҳақиқатлар шаҳардаги қадимий бинолар ва бугунги кунда айрим жойларда қолдиқлари қолган деворларда намоён бўлади. Неча минг йиллардан буён виқор солиб турган қадимий деворлар неча воқеа-ҳодисаларга гувоҳ. Девор сўзининг асл луғавий маъноси “шаҳарнинг айланма кўйлаги”, яъни шаҳар атрофини ўраб олган мудофаа иншооти, деган маънони англатади.

Бухоро воҳасини ўраб турган девор харобалари ҳозирги вақтда воҳанинг турли ҳудудларида учрайди. У халқ орасида «Канпирак», «Кампирдевор», «Девори Кампирак» номлари билан машхур. Тарихий китобларда Бухоро атрофида турли даврларда иккита девор барпо этилгани қайд этилган.

Улардан бири бўлган «Кампирак девор» анча қадимийроқдир. Иккинчиси эса VIII-IX асрларга оид ҳисобланади. Девор миноралар кўринишидаги қалъалар ва истехкомлар каби кўшимча ҳимоя иншоотларига ҳам эга бўлган. Археологик қазишмалар пайтида деворларни қуриш босқичлари ва қурилиш ускуналари аниқланди. Тадқиқотчиларга кўра, девор милоддан аввалги III асрда қурилган.

Асрлар давомида табиат кучлари ва ўзаро урушлар натижасида девор нураб, емирилиб, ҳозирга келиб узун сунъий қир ҳолига келиб қолган. Қирнинг баландлиги турли жойларда ҳар хил бўлиб, ўрта ҳисобда 1 метрдан 3 метргача, ҳатто 4 метргачаётган. Унинг кенглиги ҳам ҳар жойда турлича сақланган ва ўртача 20-30 метрни ташкил этади.

Истехкомга «Кампирак девори» номининг берилиши юзасидан ҳам турлича фикрлар илгари сурилади. Манбаларга кўра қадим Бухоро ҳукмдорларидан бири аёл бўлган. У мамлакатни ташқи душман ҳужумларидан сақлаб қолиш учун кучли истехком қуришни буюради. Иншоот аёл ҳукмдорнинг қариллик – кампирлик даврида қуриб битказилгани учун унга шу ном берилганлиги ҳақида ҳикоя қилувчи ривоятлар сақланиб қолган.

Археолог қазишмалар вақтида девор харобалари остидан милоддан аввалги VII ва милодий VII асрларга оид турли уруш қуроллари, сопол идишлар, қишлоқ хўжалиги анжомлари, аёлларга тегишли тақинчоқлар ва бошқа

нарсалар топилган. Бу ашёлар деворнинг ҳақиқий ёшини аниқлашда муҳим аҳамият эга.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Мустақилликдан кейин. Туман ҳудудидаги археологик ёдгорликларни ўрганишга эътибор янада кучайди. Республика Фанлар Академиясининг дастурига асосан 2012 -2015 йиллари Ўзбекистон, АҚШ қўшма экспедиция, Ўзбекистон томондан ЎзФА археология институтининг етакчи илмий ходимлари Жамолиддин Мирзааҳмедов, Бахтиёр Абдуллаев ва Сирожиддин Мирзааҳмедов; АҚШ томонидан Нью -Йорк университети профессори Сорен Старк ва Маркус Конигсдорфер иштирокида Қизилтепа, Канпир девор

қолдиқларида қазув, ўрганув ишлари олиб борилди.

Тадқиқот шуни кўрсатди. Ўзининг қўлланилиши фаолияти, меъморий қурилиш усуллари билан жаҳонга машҳур “Буюк Хитой девори” ёки Самарқанддаги “Девори қиёмат”га ўхшаш IV ,VI асрда бунёд этилган Бухоро воҳасининг асосий қисмини ўраб олган узунлиги 400 километрга яқин бўлган “Канпир девол” ёки “Девори Канпир” қолдиқларининг яроқли қисми фақат Қизилтепа ҳудудида яхши сақланиб қолган.

Канпир девори харобаларида Н.Ф.Ситняковский, А.Ю.Якубовский, Шишкин, Халилулла Муҳаммедов ва бошқа археологлар томонидан ўтказилган тадқиқотларда деворнинг ҳозирги Қизилтепа

туманидан ўтувчи қисмида қуйидаги натижаларга келинди.

Иншоотнинг таг замини шағал аралашган тупроқдан иборат бўлиб, 13 метр эканлиги; эни.

Девор асосан пахсадан, айрим жойлари қисман тўғри тўртбурчак шаклидаги йирик ҳажимли хом гиштлардан кўтарилганлиги;

Мелодий эранинг V асрида Ўрта Осиё, Шарқий Туркистон, Афғонистон ва Шимолий Ҳиндистоннинг катта қисмида қудратли Эфталлийлар давлати ташкил топади. VI асрнинг бошлари ва ўрталарида Эфталлийлар давлати учун энг катта хавф Эрон Сосонийлар давлати ва Буюк Турк ҳоконлиги томонидан солинмоқда эди. Айни шу сабабли ҳимоя девори, яъни Канпрак девори қурилишига сабаб бўлган.

Канпрак девори ўзбек халқи аجدодларининг қахрамонона тарихи ҳисобланади. Уни билиш, ардоқлаш, фарзандларимизга етказиш, сақланиб қолган қисмини йўқотмаслик биз учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

REFERENCES

1. Қахрамон Ражабов, Раҳим Мақсудов “Қизилтепа тарихи”- “Муҳаррир” нашриёти, Тошкент-2011
2. Akhmedov, B. A. (2019). THE ROLE OF UZBEKISTAN ON ESTABLISHING KARAKUL (ASTRAKHAN) SHEEP BREEDING IN FOREIGN COUNTRIES. Theoretical & Applied Science, (3), 72-75.